

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХУЖОЖНОГО ТЕКСТУ

1. Біографічний метод як спосіб дослідження сентиментальних, романтичних, а також ліричних та біографічно-епічних жанрів.
2. Соціологічний метод як спосіб дослідження творів просвітницького реалізму.
3. Формальний аналізу творів модернізму, постмодернізму.
4. Порівняльний. Особливо важливий у процесі вивчення творів різних національних літератур одного жанру, напрямку, однієї доби.
5. Ритуально-міфологічний метод вивчення творів з реміфологічними мотивами.
6. Історико-функціональний метод художнього тексту.

Література

1. Архіпова О. В. Методика концептуального аналізу художнього тексту / О. В. Архіпова // Лінгвістика. – 2011. – № 2. – С. 122-126. – Режим доступу :
<http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi38/lingvist2011n2/18.pdf>.
2. Вишницька Ю. В. Аналіз та інтерпретація художнього тексту. Спецкурс із зарубіжної літератури : навч.-метод. посіб. / Ю. В. Вишницька. – К. : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 202 с. – Режим доступу:
http://elibrary.kubg.edu.ua/5475/1/Y_Vyshnytska_KUBG_2012_GI.pdf
3. Галустова К. Г. Сучасні методичні моделі вивчення художнього тексту / К. Г. Галустова // Вісник Запорізького національного університету. Серія : Педагогічні науки : збірник наукових статей / гол. ред. Локарева Г. В. – Запоріжжя, 2010. – № 2(13). – С. 36-42. – Режим доступу :
http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/pedagogichni/Vestnik_Ped-2-2010-PDF/036-42.pdf.
4. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. – К. : Академія, 2007. – 752 с.

5. Мірошникова Н. О. Найуживаніші літературознавчі методи аналізу художнього твору [Текст] : стисла характеристика / Н.О. Мірошникова // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – №6. – С. 11-13.
6. Моклиця М. В. Методи аналізу художнього тексту в сучасному літературознавстві / М. В. Моклиця // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – №6. – С.10-11.
7. Пугачева, А. В. Семантическое поле как метод научного исследования художественных текстов / А. В. Пугачева // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. – 2014. – Т. 22, № 11. – С. 140-147. – Режим доступу :
<http://ebooks.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi44/visnikdnipropetrnivmovozn2014n20%282%29/25.pdf>.

Літературний твір має складну природу. Вона й визначає методи його аналізу, зумовлює їх розмаїття.

Наука про літературу за два неповних століття свого існування як самостійної галузі наукового знання виробила багато методів. Жоден з них не є універсальним, але будь-який з них не можна назвати і непотрібним (або шкідливим): у кожного є визначені завдання і межі літературного матеріалу, у яких застосування того чи того методу є плідним.

Кожний із напрямів у літературознавстві виробив свої методи аналізу, серед яких біографічний метод аналізу, історико-функціональний метод аналізу, культурно-історичний метод аналізу, порівняльний метод аналізу, статистичний метод аналізу, соціологічний метод аналізу, творчо-генетичний метод аналізу, формальний метод аналізу тощо.

Літературний твір – результат творчої діяльності письменника. Морально-духовний образ митця, події і враження його життя втілюються в його творі. Зв'язок між автором і його твором зумовив **біографічний метод**.

Його засновник – Шарль Огюстен Сент-Бев – вважав цей метод універсальним. "Література, літературний твір невідмінні чи принаймні невіддільні для мене від усього іншого в людині, від її характеру... я б сказав так: яке дерево, такі й плоди", – писав він. Як пояснює Сент-Бев, вивчення біографії є засобом, що допомагає сприйняти історично неповторні риси творчої індивідуальності письменника. Особа письменника розглядається як фокус, в якому відображається епоха, країна тощо ("Літературно-критичні портрети 1836-1839 рр." Сент-Бева).

Послідовники Сент-Бева – Г. Брандес (Данія), Р. де Гурмон (Франція), Ю. Айхенвальд (Росія). Біографічний метод використовували такі українські літературознавці, як М. Чалий, О. Огоновський, М. Петров, І. Франко, С. Балей, І. Дорошенко, В. Смілянська, М. Коцюбинська, Т. Гундорова. Наприклад, І. Франко спирався на факти індивідуальної історії письменника в статтях про творчість Т.Шевченка ("Причинки до оцінення поезії Т.Шевченка", 1881 та ін.); а "Історію літератури руської" О. Огоновського називають біо-бібліографічним довідником, у якому автор розглядав художнє полотно як прояв елементів біографії його автора.

Без знання "коротких відомостей про автора" навряд чи стане зрозумілим використання антитези як основного композиційного засобу практично в усіх творах Шарля Бодлера, якщо ми не знатимемо про те, що поет із раннього дитинства й практично до смерті перебував у постійному конфлікті з родиною, оточенням, суспільством... Чому Бодлер знаходив красу у потворному, злому? – Мабуть тому, що протягом усього життя був оточений тим самим брудом, з якого вирости його "Квіти зла". Дивним на перший погляд може видатись трагічне й суперечливе світосприйняття Франца Кафки без інформації про те, що письменник ще з дитинства відчував відчуженість, уникав і прагнув самотності (дивіться його "Щоденник").

Продуктивність біографічного методу яскраво виявилася в інтерпретації "текстобіографії" В. Стуса, який здійснила М. Коцюбинська.

Вона акцентує увагу на актуальності Стусового поняття "самособоюнаповнення". За спостереженням дослідниці, неологізми поета з початковим "само" – ("самовтрата", "самовтеча", "самобіль" і головне, підсумкове, – "самособоюнаповнення"), ці словесні матеріальні свідчення напруженого й безнастанного процесу екзистенційного осягнення світу і "свого місця в ньому" були для В. Стуса запорукою духовної суверенності, порятунком, давали змогу піднятися над обставинами. "Віднайдення повною мірою власної особистості, своєї духовної орбіти, чіткої лінії, завершеної мелодії – того, чого українська культура вимушена утверджуватись в умовах колоніальної скутості, не знала, – вважав життєво важливим для української культури. Адже українські митці були здебільшого позбавлені радості "розкошування як особистості" і обставинами вимушені брати на себе функції публіциста, вчителя, громадського діяча, проводиря, притлумлюючи так чи так, мимоволі чи й свідомо, своє "я" в його самоцінності".

Тому одним з найважливіших завдань науки про літературу проголошується відтворення живого образу письменника; провідним жанром дослідження – літературний портрет. Матеріалом вивчення є сам письменник, а також його найближчі родичі, однодумці, учні і навіть вороги. За твердженням Сент-Бева, все вагоме в житті автора. Це відбилося в його найкращих літературних портретах. Біографічний метод застосовується і в сучасному літературознавстві, але не як універсальний (ще за життя Сент-Бева виявив свою неспроможність), а як один з часткових підходів. Спроби його універсалізувати (пояснити біографією письменника все в його творчості, розглядати життєвий шлях митця, особливо його інтимні сторони, ізольовано від творчості), що час від часу робилися і особливо активізувалися за останнє десятиліття, серйозні літературознавці відкидають, класифікуючи їх як "надмірний біографізм" і "бульварний біографізм".

Сучасний біографічний метод використовує концепції психології, психоаналізу, герменевтики, історіографії, текстології.

Літературний твір не з'являється одразу в готовому вигляді, як Афіна з голови Зевса. Він – твориться. Остаточному варіанту, як правило, передують кілька редакцій. Так, історикам української літератури відомі шість редакцій роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" П. Мирного, дві – "Чорного озера" В. Ёжицького, а історикам російської літератури відомі три основні редакції "Горя з розуму" О. Грибоєдова, чотири – "Війни і миру" Л. Толстого, п'ять – "Ревізора" М. Гоголя, дев'ять – "Ідіота" Ф. Достоевського. Вивчення творчої історії літературного твору, його руху від задуму до остаточного втілення складає **творчо-генетичний метод**. Він був запропонований і обґрунтований у 20-ті роки ХХ ст. ученим М.К. Піксановим, який надавав цьому методу "велике принципове, методологічне значення", пов'язував із ним подальший розвиток науки про літературу. "Справді, – писав Д. С. Ліхачов, – якщо перед нами тільки один текст твору, немає ні чернеток, ні записів про задум, то через цей текст, як через одну точку на площині, можна провести безкінечне число прямих. Якщо ж перед нами кілька рукописів, які вказують на пошуки автором потрібного йому рішення, то задум автора можна якоюсь мірою об'єктивно визначити. Через дві точки можна провести тільки одну пряму".

Але і цей метод не став універсальним у дослідженні художнього тексту. Як частковий він активно функціонує в сучасному літературознавстві. Розгляд творчої історії окремих творів сприйнятий як першочергове завдання текстології, включається до наукового апарату академічних видань класиків.

Популярність творчо-генетичного методу пояснюється його значними інтерпретаційними можливостями, знання того, як складався твір, допомагає повноцінно осмислити його.

Літературний твір – це створений за допомогою слів (художньої мови) художній світ, самостійний і завершений у собі. В центрі його – образи людей (характери). Завдяки зіткненню протилежних почуттів і боротьби з іншими героями (конфлікт), вони здійснюють вчинки (сюжет), що розгортаються на тлі живої (пейзаж) і неживої природи (інтер'єр). Усі компоненти, які складають цей світ, певною мірою співвіднесені і пов'язані

один з одним (композиція), окремі – повторюються через якісь часові відрізки (ритм). Внутрішня організація художнього світу літературного твору досліджується **формальним методом** (композиційним шляхом).

Отже, формальний метод у літературознавстві – один із методів вивчення художньої літератури, зокрема аналізу літературно-художніх творів як органічної єдності змісту і форми, спрямований переважно на дослідження їх форми. Він виник як реагування на поширення формалізму в мистецтві слова, на обмеженість і недоліки психологічної і культурно-історичної шкіл у літературознавстві. Формувався у західноєвропейському мистецтвознавстві (Г. Вельфлін), музикознавстві (Е. Ганслік), невдовзі був застосований у літературознавстві (О. Вальцель), став основним у російській школі формалістів, які заснували ОПОЯЗ (Общество по изучению языка), Московський лінгвістичний гурток. Серед найвідоміших формалістів – В. Шкловський, В. Жирмунський, Б. Томашевський, Ю. Тинянов, Б. Ейхенбаум, Р. Якобсон, В. Пропп. Вони прагнули подолати дуалізм змісту і форми художнього слова, інтуїтивізм у науці про літературу, застосувати статистичні методи до вивчення поетичної мови, композиції, стилю художніх творів. Спочатку вивчали прийоми художнього зображення, далі – їх функції у структурі твору. Захищаючись від рапівської вульгарної критики, розширили сферу зацікавлень, враховуючи стосунки твору і контексту епохи.

Здобутки формалістів у вивченні естетики словесної творчості збагатилися працями М. Бахтіна, які одержали друге життя аж у 60-70-х роках. Ідеї формалістів, їх підходи до вивчення мистецтва слова живили методологію популярного протягом 30-50-х років структуралізму, перетворили емпірично-смакове літературознавство на різновид точної науки. Критикуючи "однобічність" і "обмеженість" формального методу у літературознавстві, деякі вчені вдосконалювали його прийоми, застосування в практиці цілісного аналізу літературних явищ (Ю. Лотман, М. Гей, М. Гіршман). В Україні, як свідчив П. Филипович (стаття "Українське літературознавство за 10 років революції", 1927), формалізм у

літературознавстві не прищепився. Пильною увагою до формальних особливостей літературних напрямів (стилів) відзначаються праці Д. Чижевського, зокрема його "Історія української літератури". На жаль, він не мав послідовників в УРСР. Спроба М. Коцюбинської застосувати в 60-х роках деякі прийоми структуралістів до вивчення літератури була піддана критиці, і тільки наприкінці 80-х – на початку 90-х відновлюється увага до проблеми поетики.

У процесі наукової діяльності вчених формальної школи були звужені межі створеного ними формального методу: з універсального він перетворився на частковий. Цей метод застосовується і в сучасному літературознавстві, але є необхідним і доцільним при вивченні структури художнього твору як мистецького явища в системному зв'язку з іншими методами.

Художній текст поряд з якісними має й кількісні характеристики, які уможливають використання статистичного методу. **Статистичний метод** запропонований вченими формальної школи при вивченні ритмічної організації вірша. Це підняло науку про поезію на якісно новий рівень.

Сьогодні статистичний метод широко застосовується в двох галузях: під час аналізу вірша і художньої мови, які, за твердженням літературознавця Л. М. Фарбера, є "тим крихітним сектором в літературознавстві, в якому маємо що рахувати". Підрахунки (лексичних одиниць тощо) дають можливість уточнити уявлення про своєрідність літературного твору, допомагають вирішити питання датування та атрибуцій (авторства). Так, завдяки математичному методу (як ще називають статистичний), Б. Бекман, С.Гіл, С. Густавсон, Г. Хьєтсо – автори книги "Хто написав «Тихий Дон»?" – змогли підтвердити авторство М. О. Шолохова і зняти "шолохівське питання". Спроби розширити межі використання на сьогодні робляться та є малоефективними. Як анекдот розцінили в літературознавстві математичну формулу, запропоновану для вимірювання художнього рівня літературного твору (Див.: Принципы анализа литературного произведения /

Под ред. П. А. Николаева, А.Я. Эсалняк. – М., 1984. – с. 68). Заслужує на увагу одиниця виміру художності, так званий "кern", що дорівнює 1/250 значущості першого рядка вірша О. С. Пушкіна "Я пам'ятаю мить чудову...", присвяченого А. П. Керн.

Художній світ літературного твору – це відображення реального світу; завершений у собі самому, замкнений, він водночас розімкнений у соціально-історичну реальність. Вивченням твору у його зв'язках із дійсністю, відбитою і перетвореною в ньому, займається **соціологічний метод**.

Його розробка пов'язана з діяльністю в 20-ті роки ХХ ст. соціологічної школи. Вчені, які до неї належали, абсолютизували значення свого методу, що спричинило розширення меж його використання: при аналізі не тільки тем, проблем, конфліктів, характерів літературного твору, а й стилю, ритмічної організації, навіть графіки вірша; при цьому зв'язки з дійсністю не прямі, не раз опосередковані часом гранично спрощувались так, що ламаний рядок В. Маяковського поставав прямим відображенням ломки суспільного і приватного побуду людей.

В українському літературознавстві соціологічний метод найбільше пов'язаний з іменами І. Франка, а пізніше С.Єфремова.

Літературно-критичні статті І.Франка 70-х р. ХІХ ст., а серед них розвідка "Література, її завдання і найважніші ціхи", характеризувалися увагою до відтворення у літературі соціальних типів та обставин. Увага до суспільних проблем, намагання знайти соціологічний еквівалент у творі виявилися й у літературознавчих працях І. Франка, написаних у 90-х рр. ХІХ – на поч. ХХ ст. Деякі вчені стверджують, що І.Франко йшов від соціологічного до психологічного методу дослідження літературного твору. У статті "З останніх десятиліть ХІХ віку" він пише: "Переважно селянські сини за походженням, соціалісти за переконаннями, молоді письменники взялися зображувати життя, але краще всього знали, – селянське життя. Соціальна критика суспільного устрою давала їм вказівки, де шукати в цьому житті контрастів, потрібних для твору мистецтва".

Літературознавчу діяльність С. Єфремова зв'язують, як правило, з однією, соціологічною концепцією літературознавчого аналізу. При цьому "соціологічна" концепція літератури С. Єфремова завжди сприймалася як обмежена, така що не давала можливості проаналізувати художній твір в усій його повноті, не ігноруючи його естетичні особливості, його мистецьку вартість.

Зрештою, сучасні С. Єфремову дослідники по-різному оцінювали його літературознавчі концепції. Л. Білецький, наприклад, визначав їх як ідеологічні, В. Дорошенко кваліфікував як суб'єктивно-соціологічні, що виходили зі школи російського народника М. Михайловського. В. Дорошенко, зокрема, закидав С.Єфремову прихильність до російської суб'єктивної школи в соціології, де замість історії літературного розвитку подавалася лише характеристика літературних творів, перейнята публіцистичним духом. Дещо зміщуючи акценти, подібну оцінку повторила сучасна дослідниця М.Овчаренко.

Напрямок соціологічного аналізу С. Єфремов чітко визначає у своєму дослідженні про І.Франка, про соціологічну спрямованість якого свідчить і сама назва праці – "Співець боротьби і контрастів". Автор прагне "Подати загальну характеристику письменника, викрити, скільки зможу, ті окрушини, що направляли його в літературній та громадській діяльності, висвітлити, чим жив він і захоплювався, що любив і що ненавидів, од чого тікав і простував до чого".

Намагання знайти соціологічний еквівалент у творчості письменника приводить С. Єфремова до думки, що творчість Франка відбиває те ненормальне становище, в якому перебувало українське письменство, коли навіть міцним та дужим талантам були зав'язані крила. І врешті навіть з творів письменника такого таланту як І. Франко, маємо тільки самі уривки, клаптики великої картини української дійсності, нашвидкуруч зроблені, іноді надто порівнені.

Соціологічний метод у літературознавстві, яскраві риси якого бачимо у багатьох працях І. Франка, а пізніше й С. Єфремова, не ігнорував уваги дослідника до художніх особливостей літературного твору. І це підтверджується більшою частиною праць згаданих дослідників. Видатний український літературознавець М. Зеров вважав, що критика повинна широко використовувати висновки соціології та історичні літературні узагальнення. Намагання виключно застосовувати соціологічний метод у літературознавстві є недосконалим, оскільки критики-соціологи так само можуть розійтися у висновках та оцінках, як і критики-естети, психологи.

У 30-ті роки школа була знищена, її голову В. Ф. Переверзєва репресовано, назва методу на тривалий час отримала означення "вульгарний".

Вульгаризація соціологічного літературознавства у працях С. Щупака, В. Коряка, Б. Коваленка, Ф. Якубовського, що з'явилися у кінці 20-х – на початку 30-х рр., не мала нічого спільного з тими досягненнями соціологічного літературознавства, найвищі вияви якого зв'язані з працями І.Франка та С.Єфремова.

У середині 60-х років спадок соціологічної школи був переглянутий. Соціологічний метод, звільнений від крайнощів учених-першовідкривачів, повертається в літературознавство і посідає в ньому місце часткового методу.

Літературний твір не існує ізольовано, він – частина світової літератури в її русі, розвитку. Вивчення літературного твору в його зв'язках з іншими, у тому числі інонаціональними, в основі **порівняльного методу**. Біля його витоків стояли вчені порівняльно-історичної школи другої половини ХІХ ст. Велике значення для її виникнення і розвитку мали праці німецького філолога Т. Бенфея, зокрема його передмова і коментарі до "Панчатантри" (1859); російського літературознавця О. Веселовського. В Україні засади порівняльного вивчення літератури застосовували М. Драгоманов, М. Дашкевич, І. Франко. Протягом ХХ ст. літературознавча компаративістика активно розроблялася у Франції, Німеччині, Чехо-

Словаччині, США, де видавався ряд спеціальних журналів і збірників, присвячених їй. У колишньому СРСР компаративістика критикувалася як "буржуазна наука" за начебто цілковите нехтування соціальними та ідейними факторами літературної взаємодії. Натомість розроблялася теорія "взаємозв'язків і взаємодії літератур", порівняльно-типологічного вивчення історико-літературного процесу (М. Конрад, В. Жирмунський, М. Алексєєв, І. Неупокоева, Г. Вервес, Д. Наливайко та ін.), тому навіть термін компаративістика не вживався, і праця словацького вченого Д. Дюришина "Теорія літературної компаративістики" (1975) вийшла в російському перекладі під назвою "Теория сравнительного изучения литературы" (1979), Незважаючи на це, порівняльно-історичні та типологічні студії здійснювалися: показовим є п'ятитомне видання "Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті" (1987 – 1990), що вийшло за редакцією Г. Вервеса.

Нині в Україні компаративістика набирає обертів: створено відділи світової літератури і компаративістики в Інституті літератури ім. Т.Шевченка НАН України, кафедру теорії літератури і компаративістики в Київському національному університеті ім. Т.Шевченка, відкрито спеціалізовані ради по захисту дисертацій з даної науки. Предметом компаративістики є генетичні, генетично-контактні зв'язки і типологічні збіги (аналогії) в національних, регіональних і світових літературах. Вивчаються форми зовнішніх і внутрішніх контактів, впливів, міжлітературної рецепції, посередницькі функції художніх перекладів. Більшість учених поділяє думку, що Компаративістика є аспектом літературознавчих студій, а порівняльно-історичне вивчення літературних явищ повинно лежати в основі різноманітних жанрів історико-літературних і літературно-критичних праць. Порівняльне літературознавство має свою специфіку і методику, видозмінюється залежно від естетичної концепції вченого.

Літературний твір – частина духовної культури суспільства. Вивчення твору в контексті культури – предмет дослідження **культурно-історичного**

методу, що був розроблений у другій половині XIX ст. представниками культурно-історичної школи. Сьогодні цей метод використовується також як частковий. До культурно-історичного методу часто звертався Ю. М. Лотман (його коментарі до «Євгенія Онегіна» О. С. Пушкіна).

У літературознавстві та критиці України концепції культурно-історичної школи поширилися у 80-90 рр. XIX ст. Найпослідовніше вони виявилися у працях М. П. Драгоманова. Сприймавши ідею історично-національної та соціальної зумовленості літератури, він у низці досліджень ("Слов'янські переробки Едіпової історії", "Два українські фавль та їх джерела" та ін.) висунув ідею необхідності вивчення взаємовпливів усної та книжкової поезії, виявлення "інтернаціонального" в українській формі, шляхів міжнародних зв'язків українського народу. Порівняльний метод, на його думку, має великі можливості у розкритті інтернаціонального змісту світової культури та літератури, особливо в умовах, коли розвиток цивілізації сприяє зближенню духовних завоювань народів.

Поділяючи принципи культурно-історичної школи Н. П. Дашкевич застосував порівняльний аналіз для вивчення західноєвропейських та слов'янських літератур. Такими є дослідження "Мировая скорбь, мрачное мирозерцание и пессимизм в западноевропейской поэзии нового времени» (1895), "Несколько следов общения южной Руси с юго-славянами между прочим в думах" (1904).

У фольклориста, етнографа та літературознавця М. І. Сумцова поєднання культурно-історичної та порівняльно-історичної методології знайшло вираження у працях про Шевченка, І. Франка, М. Старицького. Його "Этюди об А. С. Пушкине" побудовані на зіставленні віршів поета та української народної поезії.

Складовою і своєрідним фундаментом духовної культури народу є міфологія. Своєрідним відгалуженням культурно-історичного методу є вивчення літературного твору в його зв'язках з міфами, ритуалами. Почате у першій половині XIX ст. вченими міфологічної школи, розвинене (на інших

методологічних засадах) на початку ХХ ст. Дж. Фрезером ("Фольклор у Старому Заповіті") і В. Проппом ("Історичне коріння чарівної казки") дослідження ритуально-міфологічної основи літературного тексту переросло у середині ХХ ст. в етнолінгвістику. Зараз спостерігається тенденція до універсалізації цього часткового методу, що, як засвідчує історія, призводить до кризи.

Літературний твір пишеться для читачів. Він є результатом співтворчості письменника і читача. "Метафорі тіло дає письменник, а душу – читач", – так говорив німецький просвітителі Георг Ліхтенберг. Сприйняття твору читачами не є чимось постійним, воно змінюється часом кардинально. Вивчення історії сприйняття твору читачами належить **історико-функціональному методу**. Так, "Дон Кіхот" у різні часи сприймався по-різному. Сучасники і найближчі нащадки Сервантеса вважали його роман дуже смішним твором; іспанський король Філіпп III, побачивши юнака, що голосно реготав, сказав: "Він або божевільний, або – читає "Дон Кіхота". Ф. Достоевський, наприклад, назвав цей твір "найулюбленішою з книг".

Про історико-функціональний метод було заявлено на початку ХХ ст. 1922 року О. І. Білецький в статті "Про одне з чергових завдань історико-літературної науки" сформулював мету дослідження сприйняття твору читачами: "... історія літератури не тільки історія письменників, а й історія читачів...". В сучасному літературознавстві цей метод активно розробляється, написано чимало праць, присвячених життю твору в читацькій свідомості.

Літературний твір – цілісне, неподільне художнє явище, і це не можна не враховувати під час аналізу.

Системний (або системно-цілісний) метод не є винаходом сьогодення. Зразки такого аналізу знаходимо ще в деяких історико-літературних та літературно-критичних працях ХІХ – першої половини ХХ ст. Проте теоретичне обґрунтування надається йому лише в останній третині ХХ ст. основоположне поняття методу – **системотворчий чинник**. Таким

чинником більшість дослідників вважають ідейно-емоційний пафос. Він є тією метою, на яку працюють усі компоненти художньої системи, що складається з підсистем (субсистем), таких як мова, характери, сюжет тощо. Між ними існують ієрархічні відношення, визначення яких є необхідною умовою системного методу.

За допомогою системно-цілісного методу можна розібрати літературне явище і знову зібрати навколо організуючого центра, зберегти живу цілісність матеріального твору чи явища. Цей метод, на думку вчених, наділений логічністю, емоційністю, естетичністю.

Проведемо системний аналіз твору Марка Вовчка "Два сини". Як завершений художньо-літературний твір, текст виступає як певна логічна цілісність. Він описує життя однієї української селянської сім'ї і дає читачеві вичерпну інформацію про долю всіх членів: старенька мати доживає свій вік, бо двоє її синів, змучені рекрутчиною, загинули.

Така цілісна картина створюється автором шляхом поєднання форми і змісту у "внутрішньому світі твору". Тут важливим є виокремлення категорії "елементу" художньої системи твору, як найменшої окремої неподільної одиниці форми, здатної до виконання певної функції. Це авторські прийоми.

Марко Вовчок використовує, по-перше, мовні прийоми: оповідь від першої особи, просту розмовну мову з її фольклорними та етнографічними елементами – для того, щоб висвітлити щоденні проблеми закріпаченого українського селянства. По-друге, її характеротворчі прийоми слугують для відображення реальних соціальних типів людей, що існували в середині XIX століття (закріпачені селяни та рекрути). Суть їх полягає у змалюванні персонажів через їх зовнішній вигляд, поведінку, середовище їхнього життя, а також світоглядну позицію. Не менш важливим для виконання авторського художнього завдання сюжетні прийоми, які показують смисл твору шляхом побудови причинно-наслідкових зв'язків дій окремих персонажів (наприклад, набір юнаків у рекрутчину – Андрійко і Василь – новобранці важка служба – хвороба і смерть братів – горе самотності старої матері). Композиційні

прийоми, використані у "Двох синах", перетворюють певні елементи художньої системи твору у компоненти шляхом логічного розміщення художнього матеріалу. Це означає, що із виникненням закономірно діючих зв'язків між окремими частинами літературного тексту, він набуває ознак системності, структурності та єдності, тобто перетворюється на логічно завершену цілісність. Системно-організуючим фактором такої цінності є домінанта. Використання вище зазначених прийомів служить письменниці засобом вираження її головної ідеї: "Як соціальні реалії певної епохи (XIX ст.) визначають долі конкретних людей(особливо найнижчих за своїм соціальним статусом)".

Як зазначає Клочек, основною проблемою в системному аналізі є виявлення детермінантів, тобто тих сил, під дією яких окремі елементи організовуються в систему, надаючи їм функціональності. Для "Двох синів" такими детермінантами можуть бути декілька факторів. Це образ автора, який обов'язково відбивається у творах. Марко Вовчок, яка сама не була україркою, не була схильна ідеалізувати старину, бо вона її не знала. Проте вона включала у свої твори зразки фольклору, бо вони їй подобалися. Через створені персонажі вона виражала власну позицію щодо тогочасних проблем, (проте на відміну від Шевченка, наприклад,) не мала схильності до конкретних рішучих дій.

Іншим важливим системо-формо-стилетворчим чинником є "художнє мислення автора", як його емоційно-оцінне ставлення до зображуваного, що являє собою. Складний синтез вродженого і набутого соціально-культурного досвіду митця. Саме одруження Марка Вовчка з українським фольклористом і її переїзд на територію України дозволяють авторові стати свідком існуючих на той соціальних негараздів. Аналізуючи побачене у рамках свого світогляду "художньої перспективи (за Клочеком), вона формує художню ідею створення оповідання "Два сини".

Художній світ митця, таким чином, породжує спрямованість, що є показником його інтересу, установки, домінанти.

Такі головні системотворчі чинники визначають не лише головну ідею, яку автор прагне донести до читача, але також формують його виражальну систему, створену індивідуальним художнім стилем та манерою письма. Єдність форми і змісту у внутрішньому світі твору роблять його цілісним, завершеним гармонійним, а отже, перетворює його на повноцінний літературно-художній твір-систему.

Також у XX ст. були розроблені й такі методи, як **психоаналіз** (дослідження психологічних витоків творчості), який, у свою чергу, розгалужився і має низку різних методів психоаналітичної інтерпретації (**фройдизм** і **архетипний аналіз** за К. Юнгом); **структуралістський**. Набули популярності й методи **герменевтичного аналізу** (філософська інтерпретація), **інтертекстуального** (вивчення контекстів і перетинів, на яких виникає твір, діахронних і синхронних зрізів літературного процесу), **рецептивного аналізу** (заснований на суб'єктивних, імпресіоністських враженнях від сприйняття твору).

Отже, ми розглянули найбільш уживані методи аналізу художнього тексту. Подаємо рекомендації щодо доцільності використання деяких методів аналізу під час вивчення певного художнього тексту.

7. Біографічний. На наш погляд, він продуктивний під час вивчення творів сентименталізму, романтизму, а також жанрів ліричних та біографічно-епічних.
8. Соціологічний. Ефективний під час вивчення творів просвітницького реалізму, реалізму XX ст., творів з яскраво вираженою соціально-політичною проблематикою (соціально-політичні романи, драми).
9. Формальний. Продуктивний під час розгляду творів модернізму, постмодернізму, а також віршів.
10. Порівняльний. Особливо важливий у процесі вивчення творів різних національних літератур одного жанру, напрямку, однієї доби.
11. Ритуально-міфологічний. Може використовуватись під час вивчення творів, близьких до фольклору, з реміфологічними мотивами.

12.Історико-функціональний. Найдоцільніше застосовувати для вивчення творів, де зображено довговічне тернисте життя. Наприклад, "Фауст" Гете, "Майстер і Маргарита" М. Булгакова.

